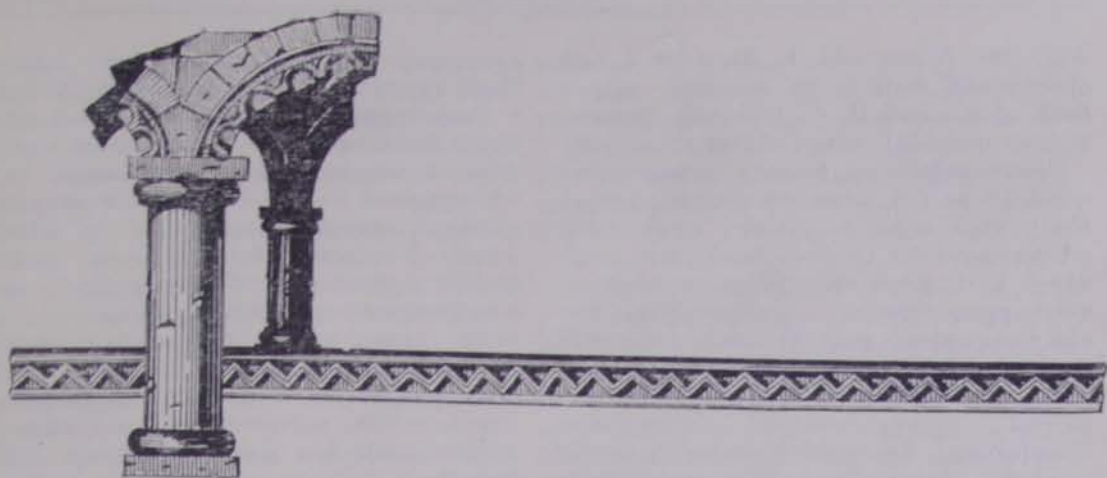

Հ. Մ. ԲԱՐԹԻՎՅԱՆ

ՄԱՄԻԿՈՆՅԱՆ (°) ՍՈՒՐԲ ՄԱՐԻԱՄ ՆՈՐԱՎԿԱՅԻ (+902—903 թթ.) ԲՅՈՒՋԱՆԴԱԿԱՆ ՎԱՐՔԸ

Հիսուն տարի առաջ անվանի բողանդիստներ Հիպոլիտոս Delehaye-ն ու Պավղոս Peeters-ը «Acta Sanctorum»-ի IV հատորի Հավելվածում հրատարակեցին հայագգի սուրբ Մարիամ Նորավկայի բյուզանդական վարքը. «Երանունի և հավերժամիշատակ Մարիամ Նորավկայի վարքն ու քաղաքավարությունը և հրաշքների մասնակի պատմությունը»¹, նրան կցելով համառոտ ներածություն՝ հուշարձանի ժամանակի, այն բովանդակող ձեռագրերի, վարքում հիշված պատմական դեպքերի ու դեմքերի մասին և այլն²: Վարքագիրն անհայտ է, մենք չգիտենք անգամ, նա հա՞յ էր, թե հույն: Նա, հնարավոր է, ծանոթ էր Ագաթանգեղոսի պատմությանը, գուցե նրա հունարեն թարգմանությանը (տե՛ս ծանոթ. 30), բայց այդ հանգամանքը, հասկանալի

է, դեռևս որևէ հիմք չի տալիս որոշակի խոսք ասելու վարքագրի ազգային պատկանելիության մասին:

Ժամանակագրական առումով վարքն սկսվում է Վասիլ Ա Մակեդոնացու (867—886 թթ.) թագավորությունից, երբ սրբունու ծնողները Հալաստանից գաղթում են Բյուզանդիա: Վարքում հիշված է Ռոմանոս Ա կայսրը (920—944 թթ.), ինչպես նաև բյուզանդա-բուլղարական 927 թ. հաշտության պայմանագիրը: Եթե հետագա շրջանի ընդմիջարկություն չէ Վասիլ Բ կայսեր հիշատակությունը վարքում, ապա այս կայսեր թագավորության ժամանակաշրջանը (976—1025 թթ.) կարելի է ընդունել որպես Վարքի գրության վերջին սահմանը:

Սբ. Մարիամի վարքը պահպանվել է երկու ձեռագիր մատյաններում. Codex Vaticanus graecus, 800, որ թվագրվում է ԺԴ—ԺԵ դդ.³, և Codex Laurae Sancti

¹ Vita S. Mariae Iunioris. Acta Sanctorum Novembris, collecta digesta illustrata ab Hippolyto Delehaye et Paulo Peeters, tomus IV, Bruxellis, 1925, pp. 692—705.

² De S. Maria Iuniore matrona Bizyae in Thracia. Commentarius praevious, ibidem, pp. 688—691.

³ *Index Catalogus codicum hagiographicorum graecorum bibliothecae Vaticanae*, ediderunt Socii Bollandiani et Plus Franchi de Cavallieri, Bruxellis, 1899, p. 39—40:

Athanasii Athonensis, K. 81, (ԺԴ դ.)⁴, և գիտությանը հայտնի էր առաջին անգամ հույն գիտնական Մ. Ի. Գեդեոնի հրատարակած առանձին հատվածներից⁵:

Սլավոնագետներն իսկույն ուշադրություն դարձրին խնդրո առարկա վարքին, քանզի նա ի միջի այլոց բազմաթիվ արժեքավոր տեղեկություններ էր բովանդակում Թ դարի վերջի և Ժ դարի առաջին քառորդի բուդարա-բյուզանդական պատերազմների մասին Բուդարիայի ցար Սիմեոնի (893—927 թթ.) օրոք: Հենց նույն տարին Գ. Բալասչևը հրատարակեց վարքի՝ բյուզանդա-բուդարական պատերազմներին վերաբերող հատվածների հունարեն բնագիրը և նրանց ռուսերեն թարգմանությունը⁶: Բյուզանդական վարքագրությունների հայտնի գիտակ Նր. Լուպարյովը անդրադարձավ վարքին Ը—Թ դդ. բյուզանդական վարքագրություններին վերաբերող իր ընդարձակ ուսումնասիրության մեջ⁷: Այն չլրիպեց այնպիսի խոշոր սլավոնագետների ուշադրությունից, ինչպիսիք էին բուդար պատմաբան Վ. Զլատարսկին⁸ և չեխ պատմաբան ու գրականագետ Ֆ. Դոլորնիկը⁹: Հետո-

բերքությունը վարքի հաղորդած տվյալների վերաբերյալ չի դադարել մինչև օրս, և Բուդարիայի գիտությունների ակադեմիայի հրատարակած «Բուդարական պատմության աղբյուրները» բազմահատոր մատենաշարում հունարեն բնագրով ու բուդարերեն թարգմանությամբ լույս են տեսել վարքի Բուդարիային վերաբերող հատվածները՝ համառոտ ներածությամբ¹⁰, որտեղ վարքը բնութագրվում է որպես «ИЗВЪНРЕДНО ЦЕНЕН ИЗВОР» (արտակարգ արժեքավոր աղբյուր), իսկ նրա տվյալները «հանգամանակից ու արժանահավատ» (данните от житнето са подробни и достоверни): Նա ըստ արժանիյունի գնահատվել է նաև հունգարացի բյուզանդագետ ու թուրքագետ Դ. Մորավսկիի աղբյուրագիտական մեծ աշխատության մեջ¹¹:

Վարքի հունարեն բնագրի հրատարակիչներին մեկը՝ Պալիոս Peeters-ը, նկատի ունենալով հուշարձանի բացառիկ արժեքը հայագիտության համար, երկու տարի անց «Հանդէս Ամսօրեայ»-ի էջերում հանդես եկավ «Մի մոռացված հայ սրբուհի՝ սր. Մարիամ Նորավկան (+902—903 թթ.)» խորագիրը կրող ֆրանսերեն հոդվածով¹²: Բայց և այնպես այդ կարևոր վարքը հայագիտության մեջ այդպես էլ իր արժանի տեղը չգտավ: Եթե մոռացված էր Peeters-ի հոդվածից առաջ, չհիշվեց այդ հոդվածի լույս տեսնելուց հետո էլ:

Սր. Մարիամի վարքից իմանում ենք, որ հայագրի Վասիլ Ա կալսեր թագավորության ժամանակ (867—886 թթ.) «Մեծ Հայքի մեծամեծներից ոմանք» (շատ շնորհալուստ) «Արքեպիսկոպոս Մարիամի, «ազնվական ու փառավոր» (սոբոլոս շատ ճշմարտ) հայրը, գալիս են կալսեր մոտ Կոստանդնուպոլիս, վերջինիս կող-

⁴ M. I. Geddes, *Byzantine Literature*, Kōnstantinoupolis, 1899, էջ 294—301, Միջին աղբյուր. Գեդեոնը 1896 թ. 'Ο ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνομνήμων Φιλολογικῆς Σέλλης, էջ XXIV—XXVI հատորների հավելվածում ավել է վարքի պատմական վերլուծությունը: Նորագույն ուսումնասիրություններից տես. A. Ehrhard, *Überlieferung und Bestand der hagiographischen und homiletischen Literatur der griechischen Kirche*, Leipzig, 1937, 1, 3, S. 820, 828; H.—G. Beck, *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich*, München, 1959, S. 565.

⁵ Г. Баласчев, Новые данные для истории греко-болгарских войн при Симеоне, на основании жития Марии Новой. Известия Русского Археологического Института в Константинополе, том IV, 2, София, 1899, стр. 189—220. Հմմտ. И. Соколов —ի տեղեկատվությունը. «Византийский Временник», том VII, 1900, стр. 493—494:

⁷ Хр. Лопарев, Византийские жития святых VIII—IX вв. «Византийский Временник», том XIX, 1912, стр. 120—122:

⁸ Васил Златарски, История на Българската държава през средните векове, том I, част 2, София, 1971, стр. 419—420, 489—490, 499:

⁹ F. Dvornik, Quelques données sur les Slaves extraites du tome IV Novembre des «Acta Sanctorum», Byzantinoslavica, I, 1929, pp. 39—43:

¹⁰ Извори за Българската история том IX, Гръцки извори за Българската история том V, съставили М. Войнов, Ив. Дуйчев, Л. Йончев, П. Тивчев, В. Тъпкова—Занмова, Г. Цанкова—Петкова, София, 1964, стр. 75—81: (Խնդրո առարկա վարքի հատվածների թարգմանիչը, ծանոթագրողն ու ներածություն հեղինակը Գ. Տիֆչևն է):

¹¹ G. Moravcsik, *Byzantinoturcica I, Die byzantinischen Quellen der Geschichte der Türkvolker*, zweite durchgearbeitete Auflage, Berlin, 1958, S. 570:

¹² Paul Peeters, Une sainte arménienne oubliée, Sainte Marie la Jeune (+ 902—903), Հանդէս Ամսօրեայ, 1927, հատ. II, էջ 723—730: Վերահրատարակվել է նույն հեղինակի հոդվածների մագալանում, որ կրում է հետևյալ խորագիրը. Recherches d'Histoire et de Philologie Orientales, t. I, Bruxelles, 1951, pp. 129—135:

մից արժանանում սիրալիր ընդունելության, ստանում թանկարժեք նվերներ և քարձր պաշտոններ ու աստիճաններ: Այս ժամանակաշրջանում հայերի գաղթի պատճառը հյուզանդիա Թ դարի կեսերին Հայաստանում ստեղծված անկայուն և անապահով վիճակն էր, արարական խալիֆայության գործակալների Հայաստանում գործած բռնությունները: Այդ մասին հանգամանորեն խոսում է կաթողիկոս Հովհաննես Դրասխանակերտցին իր պատմական երկում: Նա ցույց է տալիս, որ, Ապուսեոս ամիրայի սպանությունից հետո, խալիֆան Հայաստան է ուղարկում իր ատրուկ Բուդային՝ հրամայելով նրան «գիշխանս աշխարհին և զտեսարս համագունդ ի կապանս ըմբռնեալ առ ինքն տարցէ»¹³: Բուդան գալիս է Տարոն, մահ ու սարսափ տարածում, ձերբակալում հազարատ իշխանի որդիներ Աշոտին ու Դավթին և ուղարկում ամիրապետի մոտ: Այդպես է վարվում նա Վասպուրականում Աշոտ Արծրունու հետ, որին նա, ձերբակալելով, ուղարկում է Բաղդադ: Բուդան իր ամիրա գործունեությունը շարունակում է Հազաստանի այլ գավառներում էլ. «Եւ այնուհետեւ ձեռս զգաստօքն արկեալ, զամենայն այր պատերազմական՝ որ տոր ի ձեռնն անեալ է, կամ զգէն շարժեալ, հրամայէ ձերբակալս առ ինքն տանել... և ինքն չուէր գնայր հասանել նույն իսկ տապաւոտկա հինի զկողմամբ մայրաքաղաքին Գլմայ»¹⁴: Ձերբակալած հայոց բոլոր մեծամեծներին, հարյուր հիսուն հոգուց ավելի, Բուդան մահապատժի է ենթարկում 853 թ.: Նրանից չի խուսափում նաև Այունիքի իշխան Վասակը, վերջինիս եղբայր Աշոտը, Խաչենի իշխան Ասրենքեսը և նրա այլ ազգականներ, սպարապետ Սմբատը, որ մահապատժի է ենթարկվում Բաղդադում: Բուդայի և նրա հաջորդողների բռնությունները անսպասելի դարձան վերապրած հայ իշխանների և նախարարների Հայաստանից փախույթան, այդ թվում և դեպի հյուզանդիա, հայազգի կայսր Վասիլ Ա-ի մոտ: Վասիլի սիրալիր վերաբերմունքը Հայաստանից հյուզանդիա գաղթած հայերի նկատմամբ շատ հասկանալի է: Լինելով հայ, նա աշխատում էր իրեն հայերով շրջապատել: Ինքը Վասիլը դեռ կայսր չդարձած, երբ առաջին անգամ գնաց Կոստանդնուպոլիս, ծառայության մտավ հայազգի կեսար Վարդի ազգական պրոտոսո-

բատոր Թեոփիլոսի մոտ: Հենց Վարդը Վասիլին մտցրեց բյուզանդական բարձր աստիճան պաշտոնության կազմը:

Մարիամ Նորավկաչի հայրը, քաջի Մարիամից, ուներ նաև երկու որդի և երկու դուստր: Այս վերջին երկուսը, դեռևս հոր կենդանության օրոք, ամուսնացան, իսկ կրտսերը՝ Մարիամը, մնաց մոր մոտ հյուզանդական կայսրության մայրաքաղաքում: Մարիամն իր մի քոռ ամուսին Թրակիայի Մեսենե վայրում մի կալված ունեցող Վարդ «Վրացու» միջնորդությամբ ամուսնանում է Կամարա գյուղից ծագող ոմն Նիկեփորոսի որդեգրի հետ և Կոստանդնուպոլսից տեղափոխվում Թրակիայի այդ գյուղը, որտեղից էլ՝ նույն Թրակիայի Բիզյունե քաղմամարդ քաղաքը:

Հանրահայտ է, որ Թրակիայում դեռևս Մավրիկիոս կայսեր օրոք կար հայկական գաղութ¹⁵, որն էլ այլևի ստվարացավ Կոստանդին Ե-ի՝ Մելիտիներից և Կարինից տեղափոխված հայերի հաշվին¹⁶: Նրանք որպես կանոն հաստատված էին Ֆիլիպուպոլիս (այժմ Պլովդիվ) քաղաքում և նրա շրջակայքում: Այս Մարիամ Նորավկաչի վարքը հնարավորություն է տալիս էլ այլևի ընդարձակելու Թրակիայի հայկական գաղութի սահմանները, նրա մեջ ընդգրկելով նաև Մեսենեն ու Բիզյունեն, ինչպես նաև Սև ծովի ափին գտնվող Մեդիան:

Այս Մարիամի վերաբնակեցումը Բիզյունե տեղի ունեցավ Վասիլ Ա-ի հաջորդներ Լևոն Իմաստունի և նրա եղբայր Ալեքսանդրի օրոք (886—912 թթ.), երբ 894 թ. սկսվեց բյուզանդա-բուլղարական պատերազմը և զինվորական Նիկեփորը կայսերի որոշմամբ ուղարկվեց Բիզյունեի զինվորական շրջանը: Հենց այստեղ էլ 902—903 թթ. Մարիամը մեռնում է: Մի քիչ անց մեռնում է և Նիկեփորը: Մարիամի ծայրահեղ քաղաքականությունը, աղքատամիրությունը պատճառ են դառնում նրա սրբացման, նրա շիրիմի ուխտավայր դառնալուն, որտեղ, ըստ վարքի, քերում էին ծանր, անբուժելի հիվանդներին, որոնք ապարհնվելով վերադառնում էին իրենց տները:

Բյուզանդա-բուլղարական հաջորդ սրատերազմի ժամանակ (այն սկսվեց 913 թ.),

¹³ Հմմտ. Սեբեոսի եպիսկոպոսի Պատմություն, Երևան, 1939, գլ. ԺԳ, էջ 49:

¹⁴ Theophanis Chronographia, ed. C. de Boor t. II, Lipsiae 1883, p. 429; Nicephori archiepiscopi Constantinopolitani Opuscula historica, ed. C. de Boor, Lipsiae, 1880; Nicephori patriarchae Constantinopolitani, Antercheticus adv. Const. Copr. Migne, Patrologia graeca, t. 100, col. 508—509.

¹⁵ Հովհաննես Կաթողիկոսի Դրասխանակերտցու Պատմություն Հայոց, Թիֆլիս, 1912, էջ 151:

¹⁶ Նույն տեղում, էջ 153:

Բիզյուն քաղաքը հնգամյա պաշարումից հետո, 922 (կամ 925) թ., ընկալ ցար Միսենի ձեռքը, բնակչությունը նախքան քաղաքի ատումը այն կրակի տալով փախուստի է դիմում և ապաստանում նույն Թրակիայի Մեդիա բերդաքաղաքը։ Միսենը, գրավելով քաղաքը, այնտեղ կալազոր է հաստատում։ 927 թ. Միսենը վախճանվում է, իսկ նրա որդի ցար Պետուրը (927—969 թթ.) դառարկում է Բիզյունեն, ապա 927 թ. հոկտեմբերին բյուզանդական Ռոմանոս Ա Լեկապենոս կայսեր հետ հաշտություն կնքում, խնամահանում կայսեր հետ կնության առնելով նրա թոռ Մարիային։ Բիզյունի փախստական բնակչությունը վերադառնում է իր քաղաքը։

Սբ. Մարիամը Նիկեոսից ունեցավ երեսուներ, ալագին՝ Օրեստեսին, որ հինգ տարեկան հասակում վախճանվեց, երկրորդ՝ Վարդանին (Βαρδάνης) որ նույնպես մանուկ հասակում մեռավ։ Ապա նա ունեցավ երկվորյակ որդիներ Վահանին (Βαζανης), որ զինվորական ծառայության մեջ մտավ և հասավ մինչև դրուզարիտի բարձր աստիճանը, դարձավ Թրակիայի Միլիտրիա քաղաքի բյուզանդական կալազորի հրամանատարը։ Վահանը, հետագայում, հրաժարվելով աշխարհիկ կյանքից, հազավ վանականի սքեմը՝ ստանալով Մարինո անունը։ Երկվորյակներից երկրորդը՝ Ստեփանոսը, հենց սկզբից վանական դարձավ և ստացավ Միսեն անունը։

Արդ, եթե մինչ այդ Մարիամի հոր Մեծ Հայքի մեծամեծներից ու ազնվականներից լինելու հանգամանքն էր ընդգծում նրա ընտանիքի հալածված լինելը, ապա սբ. Մարիամի երկու որդիների անունները՝ Վարդան ու Վահան, ոչ միայն հաստատում են դա, այլև հնարավորություն ընձեռում հանգելու և այլ շատ կարևոր եզրակացությունների։ «Մեծ Հայքի մեծամեծ ու ազնվական», ասել է Մեծ Հայքի ինչ-որ նահանգի նախարարական ընտանիքի անդամ։ Եթե նկատի առնենք Մարիամի որդիների անունները՝ Վարդան ու Վահան, ապա բոլոր հիմքերն ունենք այդ ընտանիքը Մամիկոնյան համարելու, քանզի Ը—Թ դդ. այդ անունները, որպես կանոն, տարածված էին Մամիկոնյան նախարարական տան անդամների շրջանում¹⁷ և միաժամա-

նակ աներկապորեն ցույց տալու, որ Ե դարի հայոց ազատագրական պատերազմների հերոսների՝ Վարդանանց ու Վահանանց ավանդույթները շատ վաղ էին անգամ օտարության մեջ ապրող հայերի շրջանում։ Այս առնչությամբ արժեք է ստանում մի փաստ ևս։ Ինչպես հայտնի է, հաշկական հիմնադրոց ավանդության համաձայն, Մամիկոնյանների նախարարական տան հիմնադիրներ են համարվում Ծենաստանից եկած Մամիկն ու Կոնակը¹⁸։ Այն տաճարում, որտեղ ամփոփված էր սբ. Մարիամի մարմինը, երկար ժամանակ ապաստարան էր մի քահանա, որի անունը Նիկետոս Կաննակ-ես էր (Νικητας ὁ Καννακῆς, ὁ νεμεσιάρχης § 23)։ Կաննակ-եսը հենց Կոնակ անունը չէ՝ արդյոք, որ այս ժամանակ վերածվել է մականվան։

Սբ. Մարիամ Նորավկայի վարքը առատ լույս է ափում նաև դեռևս Նիկողայոս Մսոփ կողմից առաջ քաշված և նրա կողմից փայլուն կերպով լուծված մի պրոբլեմի վրա¹⁹։ Հարցը հետևյալում է։ Միջնադարում ցեղանունը դեռևս ցույց չի տալիս այս կամ այն անձնավորության ազգային պատկանելիությունը։ Երբ հաշկական աղբյուրներում մեկը «հոռում» է անվանված, ապա դա դեռ փաստ չէ, որ նա ազգությամբ հույն է, նա կարող է նաև հունահալական հայ լինել, այսինքն քաղկեդոնիկ, երկաթնակ։ Այդպես էլ «վրացի» դեռ չի նշանակում, որ տվյալ անձնավորությունը ազգությամբ վրացի է, նա կարող է վրացադավան հայ լինել, այսինքն ցեղանունը դավանանք է արտահայտում և ոչ ազգություն։ Երբ ըստ Արիստակես Լաստիվերոսյու թոնդրակյան Վրվեղը, նեղն ընկնելով, «Հոռում խոստանայ լինել»²⁰, նշանակում է, նա որոշել է հունադավան լինել, հրաժարվել հայադավանությունից։ Փիլարտոս Վարաժնունին Մատթեոս Ռոմալեցու համաձայն «Էր ... անհաստ քրիստոնեայ, ոչ Հայ գիտելով զնա և ոչ Հոռում վարքն և կրօնքն զՀոռոմոց ունէր, և հայրենեօքն և

գանի վրա», նույն տեղում, էջ 354—451։ Սբ. Մարիամի Մամիկոնյան ընտանիքին պատկանելու միտքը մեզ հուշել է Բ. Չուգազյանը։

¹⁸ Սեբեոս, գլ. Գ, էջ 12—13։

¹⁹ Н. Я. Марр, Аркаун, монгольское название христиан, в связи с вопросом об армянах-халкедонитах. «Византийский Временник», том XII, СПб., 1905, стр. 1—68.

²⁰ Արիստակիսի վարդապետի Լաստիվերոսյու Պատմություն, աշխատավորությամբ Կ. Ն. Յուզբաշյանի, Երևան, 1963, էջ 132։

¹⁷ Նիկողայոս Ադունցը, ելնելով հալածված Թեոդորոս կայսրուհու եղբայր Վարդի անունից, նրանց երկուսին էլ Մամիկոնյան է համարում։ Տե՛ս նրա «Վարդ Մամիկոնյան (856—866)» Պատմական ուսումնասիրություններ, Պարիս, 1948, էջ 320—353։ Նույնի «Մամիկոնյան իշխանունին բյուզանդական

մայրենեօքն Հայ էր»²¹։ Այդպես էլ հայկական աղբյուրներում «վրացի» և բյուզանդական աղբյուրներում ¹³⁷⁸ (իվեր) ցեղանունը կրողը կարող է նաև վրացադավան հայ լինել։ Օրինակ Ամնա Կոմենեայի «Ալեքսիական»-ում հայազգի համարվող (էջ ¹³⁷⁸ ¹³⁷⁸ ¹³⁷⁸) նշանավոր ռազմական գործիչ քաղկեդոնիկ Գրիգոր Բակուրյանը²², որ ձիկիպուպուսում կառուցած սբ. Աստվածածնի վանքի Կանոնադրության հունարեն բնագիրը իր իսկ ասելով ստորագրել է հայերեն (¹³⁷⁸ ¹³⁷⁸ ¹³⁷⁸) հիշում է իր հայադավան ազգականներին²⁴, նույն Կանոնադրության մեջ իրեն ¹³⁷⁸ (իվեր-վրացի) է անվանում²⁵, իսկ Մատթեոս Ուոհայեցիի ցույց է տալիս, որ նա էր «վրացի ազգա»²⁶։ Վերոհիշյալ Կանոնադրությունը, բացի հունարեն բնագրից, ուներ նաև վրացերեն և հայերեն պատճեններ, քանզի, ինչպես քաջատրում է Գրիգոր Բակուրյանը, վանքի վանականները «իվերներ» լինելով, կարող է հունարեն չիմանալ²⁷։ Բայց իվերի (վրացու) համար բավական էր վրացերեն բնագիրը, էլ ինչու էր Բակուրյանը կազմում նաև հայերենը։ Այդ հարցին պատասխանել դժվար չէ, իվերների տակ նա ենթադրում է նաև վրացադավան հայերին²⁸։ Օրինակները կարելի է բազմապատկել։

Սբ. Մարիամ Նորավկայի վարքը փայլուն կերպով հաստատում է այս փաստը։ Ինչպես վերևում տեսանք, Մարիամի քույրերից մեկը անուանացավ Թրակիայի Մեսենե կոչվող քաղաքի արվարձանում մի փոքր կալված ունեցող վերաբնակի հետ, որ կոչվում էր ¹³⁷⁸ ¹³⁷⁸ ¹³⁷⁸ (Վարդ Վրացի)։ Տվյալ ցեղանունը վրացերեն կլինի «քարթվելի», հունարեն՝ «իվեր», բայց հունարեն վարքում, հունարեն տառերով և հունարեն հոդով այն բերված է հայերեն՝ «Վրացի» (¹³⁷⁸ ¹³⁷⁸ ¹³⁷⁸)։ Դեռ ավելին, վար-

քագիրը ցույց է տալիս, որ տեղի բնակիչները այդ Վարդի կալվածք կոչում են «Վրացու» (¹³⁷⁸ ¹³⁷⁸ ¹³⁷⁸) կալված։ Այս երկու փաստերից կարելի է հանգել չորս կարևոր եզրակացությունների.

- 1) Եթե նա Վարդ է, ապա նա հայ է։
- 2) Եթե նա Վարդ է, բայց «Վրացի», ապա նա վրացադավան հայ է։
- 3) Եթե վարդի բնակչությունը Վարդին տալիս է ցեղանվան հայերեն ձևը (և ոչ հունարեն «իվեր» կամ վրացերեն՝ քարթվելի), ապա այդ բնակչությունը հայկական է և հայախոս։
- 4) Եթե այդ բնակչությունը Վարդին «Վրացի» (վրացադավան) է համարում, անվանում ու հորջորջում, ապա փաստ է, որ ինքն այդպիսին չէր կարող լինել, նա հայադավան էր։

Որպես հայերեն «վրացի»-ի տարբերակ աղբյուրներում հանդիպում է և «իվերացի», Վրաստանի՝ «իվերիա»։ Ժամանակագրական առումով վարքին մոտիկ կանգնած Մտեփանոս Տարոնեցի Ասողիկը գրում է «իվերիացուց ազգ»²⁹, «իվերիացուց աշխարհ»³⁰ և «իվերիա»³¹։ Սրա լույսի տակ, ինչպես և սբ. Մարիամ Նորավկայի վերոբերյալ քաջատիկ կարևորություն ունեցող փաստերի, կարելի է հարց քարձրացնել Բյուզանդիայում հատկապես Ժ—ԺԲ դդ. գործած մի ոչ հույն բնույթի լեզվաբանի ազգային արտոկանդիության մասին ևս։ Խոսքը ¹³⁷⁸ ¹³⁷⁸ ¹³⁷⁸ (Իվերիցի) մականվանն է վերաբերում, որը կրում էին Բյուզանդական կայսրության ալազանու քազմաթիվ ներկայացուցիչներ³²։ Մինչև օրս այդ մականվան ¹³⁷⁸ ¹³⁷⁸ ¹³⁷⁸ վերջածանցը համարվում էր փաղաքշական (հայերեն՝ «իկ») փոքրացնող նշանակություն ունեցող, ինչպես օրինակ Թեոփիլոս-Թեոփիլիցիս³³ (փոքր, փոքրակազմ Թեոփիլոս), Նիկո-

²¹ Մատթեոս Ուոհայեցի, Ժամանակագրություն, Վաղարշապատ, 1898, էջ 206։

²² Anna Comnena Alexias, lib. II, 4.

²³ Сведения византийских писателей о Грузии, том V, греческие тексты с грузинским переводом издал и примечаниями снабдил С. Г. Каухчидзе, Тбилиси, 1963, стр. 252.

²⁴ Նույն տեղում, էջ 250։

²⁵ Նույն տեղում, էջ 98։

²⁶ Մատթեոս Ուոհայեցի, Ժամանակագրություն, էջ 148։

²⁷ Сведения византийских писателей о Грузии, том V, стр. 254.

²⁸ Н. Марр, Архив, стр. 19—20.

²⁹ Մտեփանոս Տարոնեցու Ասողիկան Պատմություն Տիեզերական, Ս. Պետերբուրգ, 1885, էջ 35։ Հմմտ. Արիստակես Լաստիվերցի, էջ 32. «գորբն Վեփիացու»։

³⁰ Մտեփանոս Տարոնեցի, էջ 35։

³¹ Նույն տեղում, էջ 96։

³² А. П. Каждан, Социальный состав господствующего класса Византийской империи XI—XII вв., Москва, 1974, стр. 98, 105, 108, 120, 126, 154, 173...

³³ Օտար աղբյուրները Հայաստանի և հայերի մասին 6, Բյուզանդական աղբյուրներ, Գիրք Բ, Կոստանդին Միրամանյան, քաղաքագրության բնագրից, առաջարկ և ծանոթագրություններ՝ Հրաչ Բարսիկյանի, Երևան, 1970, էջ 41, 42, 44, 45։

դասու-Նիկուլիցիս³⁴, Նիկեփոր-Նիկեփորիցիս³⁵ և այլն: Արդ, ավելի տրամաբանական չէ՞ ¹³⁷²⁻⁷³ -ի- 73-74 վերջածանցի սկզբնական ձևը (եղևելով այս վարքի ¹³⁷²⁻⁷³ -ից) համարել-73-74, ենթադրել, որ գործ ունենք ¹³⁷²⁻⁷³ -ից «իվեր-ացի» բառի հետ, չէ՞ որ ի վերա ամենայնի հունարեն արձանագրություններում հանդիպում է հայերեն -ացի վերջածանցը: Հմմտ. Թորթոսի ավագանու գտնվող Էգրեկ (Ագարակ) գյուղի եկեղեցու վրայի 1006/1007 թվակիր հունարեն արձանագրությունը, որտեղ ի միջի այլոց հիշված է պատրիկ Սմբատ ΒΗΧΚΑΤΖΙ (Վիսկացի)³⁶ և գտնել, որ «իվերացին» հետագայում հունարեն տեսք է ընդունել (կարևոր չէ, որ -իցիս վերջածանցի ծագումը հունական չէ): Եթե դա հաստատվի, ապա բյուզանդական իվերիցիս ֆեոդալական ընտանիքի ազգային պատկանելիության հարցը փայլուն կերպով լուծված կլինի, այն կարելի է աներկբայորեն հայկական համարել, քանզի մականվան -ացի հայկական վերջածանցի առկայությունն այլ բանի մասին չի կարող վկայել:

Ար. Մարիամ Նորավկաչի վարքը արժեքավոր տեղեկություններ է բովանդակում նաև միջնադարյան իրավունքի մասնագետներին (ամուսններից յուրաքանչյուրն իր ունեցվածքը տնօրինում է ըստ իր հաշիցողության, § 5, տեղը իրավասու է ծառայի (տորկի) կյանքի ու մահվան, § 8), ապա և միջնադարյան մարդու հավատալիքները ուսումնասիրելու համար: Նա առատ նյութ է մատակարարում նաև բժշկության պատմությանը զբաղվող մասնագետներին: Մենք վարքից իմանում ենք, թե ժ դարում ո՞ր հիվանդություններն էին համարվում ծանրագույն ու անբուժելի (հոգեկան հիվանդություններ, անդամալուծություն):

Ստորև տալիս ենք ար. Մարիամ Նորավկաչի բյուզանդական վարքի ամբողջական թարգմանությունը՝ հավատացած լինելով, որ հայագետներն այն կգնահատեն ըստ արժանիւյն, նրան կցուցաբերվի անհրաժեշտ ուշադրություն, որին նա արժանի է լիովին:

³⁴ «Советы и рассказы Кекамена. Сочинение византийского полководца XI века». Подготовка текста, введение, перевод и комментарий Г. Г. Ливанова, Москва, 1972, стр. 250, 252...

³⁵ Cedr., t. II, p. 706.

³⁶ H. Bartikian, La généalogie du Magistros Bagarat, Catèpan de l'Orient, et des Kekaumènos, Revue des Etudes Arméniennes, t. II, 1965, p. 262.

Βίος καὶ πολιτεία καὶ μερικὴ θραύσις τῶν
αὐτοῦ μαχαρίων καὶ ἀποδείξεις Μαρίας τοῦ νεοῦ

ԵՐԱՆՈՒՀԻ ԵՎ ՀԱՎԵՐԺԱՀԵԱՏԱԿ
ՄԱՐԻԱՄ ՆՈՐԱՎԿԱՅԻ ՎԱՐՔԸ ՈՒ
ՔԱՂԱՔԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ
ՀՐԱԾՔՆԵՐԻ ՄԱՍՆԱԿԻ
ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆԸ

1. Արտաքին մարտերին տղամարդ կոչվածներն են սուկ մասնակցում և ցույց տալիս իրենց ֆիզիկական հզորությունը: Բայց առաքինության ապարեզը բաց է ոչ միայն տղամարդկանց, այլև կանանց, արդյո՞ք առավաճ երկու սեռերին էլ հավասար սիրով շնորհում է մրցանակներն ու հաղթական պսակները, այստեղ մրցման մասնակցելու ցանկացողների համար արգելք չէ ո՛չ սեռը, ո՛չ բախտը, ֆիզիկական անզորությունը, հասարակական դիրքը, ո՛չ մի այլ բան: Այստեղ նախապատվություն չի՝ տրվում տղամարդուն, մի կողմ չի՝ մղվում կինը, մարտում տեղը կամ հարուստը չի՝ գերադասվում ստրկից ու աղքատից, [վերջինս] դուրս չի՝ մղվում ու անարժան չի՝ համարվում, անաշխատությունը չի՝ տրվում չափաֆախն, հատուկ տղամարդուն, անշափահասուն ու մանուկն էլ անպիտան չի՝ համարվում: Ագոնոթետ² [Աստուծո] մեկ է՝ և՛ ամուսնական լծից հրաժարվողները, և՛ այն կրողները, նա այս բարի մարտին մասնակցից դառնալու կոչ է անում երկու սեռերին անխտիր, անկախ իրենց պաշտոնից, հասակից, հասարակական դիրքից՝ երկրպեհ թագավորներին, բոլոր ժողովուրդներին, իշխաններին, երկրպեհ բոլոր դատավորներին, պատանիներին ու աղջիկներին, ձերերին ու երիտասարդներին: Ահա երանունի Մարիամը, մեր սերնդի հրաշքը, որին է նվիրված մեր խոսքը: Թեև նա կին էր, ամուսնացած, երեխաների տեր, բայց այդ ամենը՝ [կնոջ] քնորոշ փափկատնությունը, ընտանեկան հոգսերը, երեխաներին սնելու կարիքն ու հոգսը, արգելք չդարձան, որ նա բարգավաճի Աստծո մոտ, ընդհակառակը, այդ բոլորը է՛լ ավելի նպաստեցին նրա բարգավաճման, նա ցույց տվեց, թե ինչքան սխալ են մեղսագործ մարդիկ, որոնք այդ բոլոր հանգամանքները ստաքինություն գործելու համար արգելք են համարում ու սկսում: Արդ, վերևից սկսենք երանումու մասին ճշմարիտ խոսքը:

2. Կաշերական գայիտնը գտնվում էր Վասիլի ձեռքում, ոչ Եփրանաճնի³, այլ Մակեդոնացու, նրա, ով ձիապանից կայսր դարձավ⁴, Միքայելին սպանեց⁵, [Միքայելին], որի օրոք վերջ առան պատերազմարտների լկտիությունը⁶ ու սկսեց վերստին փրթել ողողափառ դավաճանը: Նա վերջին պատերազմարտ [կայսր] Թեոփիլոսի⁷ որդին էր և գինու առատ օգտագործումը պատճառ դարձավ նրան ծաղիկ «հարկեցող» մականվամբ⁸: Վասիլին ամա նրան սպանելով, տիրացավ թագավորության: Նրա թագավորության օրոք Մեն Հայքի մեծամեծներից

նեկայայտան Վասիկ կապեր: Նա համոզյով բն-
դոնեց նրանց, նվերներ շնորհեց ու պաշտոններ
և քարծրագույն աստիճաններ: Նրանցից մեկն էլ
բարեկաշտ Մարիամի հայրն էր: Նա ուներ երկու
որդի և երեք դուստր, որոնցից երկուսը դեռ հոր
կենդանության օրոք հարսնացան, իսկ մեր կողմից
փառաբանվող Մարիամը, լինելով կրտսերազույցը,
հոր մահից հետո, մնաց մոր մոտ և նրա կողմից
էր դաստիարակվում: Մարիամի քրոջ ամուսինը,
նրան Վարդ Վրացի (*Յերեմ Երեմի*) էին ան-
վանում, Թրակիայի Մեսենե Վալյում] մի պոսա-
տին⁹ ուներ, որը նրա անունով այսօր էլ դեռ
«Վրացու» [պոստպին] են կոչում (*Դժ Երեմի*):
Վարդը հաճախ էր գաղես այդ փոքր կալվածքը,
որտեղ մտերմացավ ու բնկերացավ մի ոմն Նիկի-
փոր դրոմգարի¹⁰, որ ծագումով Կամարաներ կոչ-
ված գյուղից էր: Ժամանակի ընթացքում նրանց
մտերմությունը խորացավ ու անց, իսկ Վարդն
ուղեց այն է՛լ ավելի սերտ դարձնել և մտածում էր
կապը ավելի ամրացնել ու ամփոփոս դարձնել:
Նա մի անգամ խոսքի բռնվելով Նիկիփորի հետ,
ասաց նրան. «Քանի որ, ո՛վ տղամարդկանց մեջ
ամենափրկիս, մենք այդպես մտերմացանք ու
կապվեցինք միմյանց, արդար եմ համարում սիրո
այս կապը է՛լ ավելի ամրապնդել ու կատարյալ
դարձնել՝ խնամիական կապեր հաստատելով. որ-
պեսզի մենք աղերսվենք կրկնակի կապերով՝ և՛
բնկերական, և՛ խնամիական»: Նա շարունակեց ու
ասաց. «Իմ կինը մի կույս քույր ունի, շատ գեղե-
ցիկ, ոչ միայն դեմքով, այլև հոգով, նրա մարմնի
գեղեցկությունը կարծես հոգու գեղեցկության ար-
տաքցումն է: Եթե Աստված կամենա և դու նրան
կին առնես, մեր սերը ամփոփոս կդառնա: Աղջկա
մորն համոզելու՝ դատեր ամուսնությանն հավա-
նություն տալու գործը ես իմ վրա եմ վերցնում»: Այդ
խոսքերը Նիկիփորին դուր եկան և նրանք առանց
հապաղման գնում են Կոստանդնուպոլիս և հարցի
շուրջ գրուցում աղջկա մոր հետ: Նա համոզվում
է և աղջկան տալիս Նիկիփորին: Գեղեցկագույն
Մարիամն ամա տնից դուրս գալով, հետևում է
ամուսնուն:

3. Մյուտոնը չնկատել հնարավոր չէ, անգամ երբ
այն թաքցված է, քանզի նրան մատնում է բուր-
մուքը: Հենց այդպես էլ առաքինագործությունը,
քանզի գործերն են նրա առկալությունը բացահայ-
տում: [Մարդկանց] ուշադրությունը չվրիպեց և
այդ ամենաբարեկաշտ կինը՝ ջերմոտանդությամբ
Տիրոջ ծառայողը: Նրա արարքների վրա հարևան-
ները հիանում էին, նրանց մասին բոլորը խոսում,
քանզի նրա հազարամյությունը բարության արտա-
հայտություն, խոհեմության պլուն, աստվածասիրու-
թյան օրինակ, ողորմածության տիպար, ամենքի
հանդեպ նրա ունեցած բարեկաշտության կերպար
էր: Ոչ որ չուեսավ նրան բարկացած, ծառաներին
զանակոծելիս, հայդդական խոսքեր ասելիս: Նա
արտակարգ սիրում էր սրբաբանները, այն աստի-
ճան, որ կարող էր Դավթի հետ միասին ասել.

«Տեր, սիրելի դիպելչություն տամ քո, ես զուգի
յարկի փառաց քոց»¹¹: Նա չէր հանդուրժում որևէ
բանի կարիք ունեցողին խոժոռ կամ դատարկա-
ձևոն ուղարկել. [իրեն] դիմողը ցանկացածն ստա-
ցած գնաց: Նա արտակարգ հարգում էր քանա-
մաներին՝ որպես Աստծուն աղաաւորողների և
սարսափելի ու մեծ խորհուրդների պաճապանների,
վանականներին վերաբերվում էր ինչպես հոր՝ և
բոլորի նկատմամբ ամոթեալ էր: Էլ չեմ խոսում
նրա լավ տանտիկնության, աշխատասիրության
մասին, պարզ ու հասարակ հազնվելու, չափավոր
սեղանի և ալյնի մասին, որոնք նա ի բնե ուներ:
Բայց ինչպե՛ս չխոսենք սուրբ տաճարների հան-
դես նրա ունեցած ջանասիրության մասին, լուել
նրա շտապելու մասին դեպի տաճար, ինչպե՛ս լուել
առ Աստված ուղղված նրա բարեվաշխույն ու զուսպ
օրհներգության մասին: Նա իր տան մեջ աղոթա-
բան չունենալու պատճառով երկեղյան ու աստվա-
յան գյուղի կաթողիկե եկեղեցին էր համայնում:
Նրա ջերմոտանդության առաջը չառավ ոչ վատ
եղանակը, ոչ ժամանակի փոփոխությունը, ոչ ա-
մառվա շոգն ու ձմռան սառնամանիքը, ոչ անձրևն
ու ձյունը, ոչ ճանապարհի երկարությունը, որ մեկ
սազարեզից ավելի էր, ոչ էլ ամեն անգամ գետն
անցնելու անհրաժեշտությունը, քանզի ի վերա
ամենացին չոր ոտքերով գնալ հնարավոր չէր, պետք
էր քրի վրայով անցնել: Ահա այդ [դժվարություն-
ները] կանացի մարմնի մեջ տղամարդու հոգի ու-
նեցողին երբեք չխաժրեցրին, նա ետ չմնաց այդ
բարի երթից, միայն ծանր հիվանդությունը կարող
էր արգելք հանդիսանալ: Նրա եկեղեցի գնալը
ինքնանպատակ չէր, նա տաճարի մի ծածուկ տե-
ղում ծուներ էր դնում՝ այնքան ժամանակ, մինչև
քրտիմբը գետին չհուսեր և ինքը ուժապատ չլիներ:
Թե երանույթին ինչքան էր աստվածասեր, ինչքան
էր ողորմած ու մարդասեր գեղակիցների (*Կոչ Երեմի*)
հանդեպ, կարելի է իմանալ հետևյալ փաս-
տից. մի անգամ պետական հարկերը զանձողն
եկավ, նրան սովորաբար դիպելետես (*Ճուշդ Երեմի*)
են անվանում, և գյուղի պաճապանը վճարելու
հնարավորությունը չունեցող բնակիչներին ձեռ-
բակալում ու տանջելով բանտ էր նետում: Ի՞նչ ա-
րեց այդ գրացող հոգին: Այդ լուրի վրա նա վատ
զգաց, չկարողացավ տանել գյուղի բնակիչների
տառապանքները և աչք գցեց իր ունեցվածքին,
ոսկի փնտրեց տառապալներին ազատելու համար,
բայց չգտավ, դրա համար ճանրոները իրեն պարտ-
քով տվեցին: Պարտք վերցրած [դրամը] նա մի
շնորհքով մարդու միջոցով ուղարկեց այն [հարկա]-
հավաքին և բաճառարկալներին ազատեց: Բանտից
ազատվածները յուրաքանչյուրն իր տունը չզնաց,
այլ բոլորը բերկրայից եկան իրենց փրկարարի
մոտ՝ փառաբանելով նրան ու [նրա] բարեգործու-
թյունը համբավելով: Ծառերից ամա այս մեկ
փաստը [ես բերեցի], ցույց տալու համար նրա
սկզբնական շրջանի մարդասիրությունը: Իսկ ինչ-
պիսի՞ն էր նա արտակարգ դեպքերում ու փորձու-

քյանների ժամանակ: Մեկ բուլամորթորեն վնասվում էր ու նուսարեկ լինում, կամ ընդհակառակը՝ բազարաբ տանում ու արիանում: Մի խոսքով նրա մեջ չէր բացակայում և ոչ մի մարդկային գիծ, և չպետք է մեղադրել դժբախտությունների մեջ ընկած աստվածասեր [կնոջ]: Այդ մասին [այժմ] կատվի:

4. Ամուսնության պտուղը արու զավակ էր և մանկան նա Օրեստես անվանեց: Երեխան մինչ տարեկան էր, երբ մահվան մանգաղի անժամանակ հունձը դարձավ: Ուրիշները ինքնաբերական լաց էին լինում ու կուրծք ծեծում, սակայն նա, մայր լինելով, ճիշտ է, արտակոտոր էր լինում, բայց իր ներքում էր պահում կակիժը, թեև բացահայտորեն արտավում էր, բայց անտեղի ոչինչ չարեց, մագերե չփետեց, այտերը ձեռքերով չկեղեքեց, շորերը չպատտոտեց, գլխին հող չթափեց, հայհոյիչ խոսքեր չասաց, նա իսկույն հաղթահարեց բնությունը, միայն այնքան արտավեց, ինչքան [պետք է] ցույց տալու համար, որ մայր է: Նա գոհամամ էր ասում մեր հոգիների պահպանման և ցածր ձայնով ու առողջ մտքով մեծահոգաբար Հորի խոսքերն էր ասում. «Տէր ետ եւ Տէր առ. որպէս Տեսան հաճոյ թուեցա՝ նոյնպէս եւ եղեւ. եղիցի ամուն Տեսան օրհնեալ յախտեամա»¹²: Այդպես համբերությամբ ու գոհությամբ էր նա տանում փորձությունները: Եթե նա միաձին որդու մահն այդպես բազարաբ տարավ, ապա այլ ցավերը նա ինչպիսի չէր կարող դյուրությամբ ու համբերությամբ տանել:

5. Իսկ ի՞նչ եղավ այնուհետև: Մարիամը երկրորդ որդի ունեցավ, որին Վարդան կոչեց, ապա զնաց Բիզյուն¹³: Վերաբնակության պատճառը հետևելով էր: Վասիկ կայսրից հետո իշխանությունը ժառանգեցին նրա որդիներ Լևոն Իմաստունն ու Ավերաանդը¹⁴, իսկ բուլղարների իշխան Սիմեոնը¹⁵, անունով բրիտանցա, արշավաբար մի մարդ, այն ժամանակները արշավում է հոռուպեցիների վրա և բազում ժողովուրդ կոտորում¹⁶: Ահա այն ժամանակ Մարիամի ամուսին Նիկիփորը աչքի է ընկնում բուլղարների դեմ պատերազմում և կայսրերի բողոքմամբ ուղարկվում Բիզյունի տուրման¹⁷: Նա գնում է այնտեղ կնոջ և երեխաների հետ: Այստեղ Մարիամը, ճիշտ է, թեև գլուղակա կյանքը քաղաքայինով փոխարինեց, բայց իր կենցաղավարությունը չփոխեց, նա նույն հակումներին էր մեռնում: Նա աստար էր կանգնում այդ կամանց ու որբերին, հոգում բարանձավներում ու տնակներում ճգնող վաճառականների կարիքները: Մի ինչ-որ քահանայի մտերմանալով, նրա միջոցով հոգում էր շրջակա տաճարների հարդարման: Նրա կյանքում միայն մեկ բան փոխվեց, այն, որ նա այլևս ամեն օր եկեղեցի չէր գնում, ինչպես նախկինում, այլ տանն էր աղոթում, երկրպագելով Աստվածամոր պատկերին և երգելով պատշաճ օրհներգն ու սաղմոսները: Նա լավ էր յուրացրել [Սաղմոսի] գիրքը: Այդպիսի փոփոխության պատճառը ոչ անտարբերությունն էր, ոչ էլ ծուլությունը,

այլ հաշվենկատ ամոթխածությունը, բազմամարդ քաղաքում բոլորի աչքին չեղևալու ցանկությունը՝ լինեն նրանք օտարականներ կամ տեղացիներ: Մենք նրա [կենցաղավարության] միայն այս մեկ փոփոխությունն արձանագրեցինք, իսկ շնացած ամեն ինչում նա նույն ձևով շարունակում էր, նույն կարգ ու կանոնով: Լսեց հավերժափշտակը Փրկչի ձայնը. «Մի՛ արհամարհիցեք զմի ի փոքրիկացս յայցսանէ»¹⁸ և նրանց հրեշտակներին ջանում էր վկա ունենալ նրանց նկատմամբ իր ցուցարկած հոգատարության: Եթե իրեն դիմեր տիրոջ փողը կորցրած, կամ ապաքը կտրած որեւ մի օտար ստրուկ, նա [Մարիամից] ասանում էր կորցրածը և քերկրացած վերադառնում իր տիրոջ մոտ՝ առանց ասրափելու ծեծ ու զանակոծումից: Նա իր ծառաներին ու աղախիներին վերաբերվում էր ոչ ինչպես ստրուկների, նա ափսոսում էր նրանց, կարծես իր [տան] անդամները լինեին, իմաստությամբ դատելով գտնում էր, որ նրանք ևս Աստծու սրբաբաններն են՝ նույն բնությամբ օծոված, նկատի առնում, որ ամեն մի ֆիզիկական, ամենից օժկարին աշխատանքը ստրուկներն են կատարում, այն ժամանակ երբ մենք հաճախ հանգիստ նստած ենք: Այդ պատճառով նա չէր ուզում խոշտանգել նրանց, ընդհակառակը, ջանում էր սնուցանել ու հոգալ նրանց: Նա հրաման էր տալիս օտարականների առջև [տան] դնելը չփակել, դռները բաց էր ընդունում և աստաձեռն հյուրընկալելով, նրանց քերկրացած ճամփու էր դնում: Եթե [հյուրընկալվողները] վաճառականներ լինեին, էլ ինչպիսի՝ պատիվ, ինչպիսի՝ հյուրասիրություն էր նա ցուցաբերում նրանց նկատմամբ, կարծես երկնքից իջած, աղոթք ու երկմանք ընձանք քերող Աստծու հրեշտակներ լինեին, այդպես էր նրանց ընդունում ու պատվում, հաճույքով ողջունում: Այդպիսին էր նա ուրիշների նկատմամբ, բայց իր հանդեպ անուշադիր էր և զարդ էլ համարում համեստությունը: Նա աստվածային Պողոսի մեծ խրատի համաձայն¹⁹ չէր կրում ոսկեղեն ու [ճոխ] հանդերձներ: Նա ոսկե [զարդերը], փայլուն ու թանկագին բարերը, ճոխ հանդերձները աղբատների ձեռքով իր հոգում էր կրում: Նա ինչ որ ծառանգություն էր ստացել, ամենը թողեց երկնային զանձի հետ, նա [իր] զավակներին ոչինչ չթողեց, նա իր ամուսնու ունեցվածքի և ոչ մի բանին ձեռք չտվեց, որպեսզի դրանք ստվեր չգցեն իր արարքների վրա և որպեսզի [ամուսինն] իրեն շտապության մեջ չմեղադրի և տունը տակնուվրա լուծված չլցնի: Ինչ վերաբերում է նրա սեղանին, ապա եթե ամուսինը քաղաքից չէր բացակայում, միայն մեծ պահքն էր պահում, իսկ թեև նա գորակոչվելով հեռանում-գնում էր, նա ընդհանրապես հրաժարվում էր միս ուտել, պատճառաբանելով ամուսնու բացակայությամբ, բայց իրականում նկատի ուներ պահքից ձեռք բերած օգուտը: Նա գիմի էլ չէր խմում, մանուկ հասակից նրա համը չէր տեսել, քանզի իր վրա բացասաբար էր անդադարացնում:

(Շարունակելի)